

PARENTAL AUTHORITY IN MODERN FAMILIES AND ITS INFLUENCE ON THE FORMATION OF THE CHILD'S PERSONALITY

Afag Nasibova

Baku Slavic University,

Head teacher of the Department of Pedagogy and Psychology,

Ph.D. in Pedagogy

E-mail: afaqnesibova@mail.ru

<https://orcid.org/0000-0003-1653-8844>

Abstract. The article emphasizes the influence of the family environment and upbringing on the formation of a child's personality, discussing parent-child relationships in ancient Turkic peoples, Islam, and modern times, and the establishment of parental authority through the proper construction of these relationships. Additionally, the article comparatively analyzes the role of parents in child-rearing and the national specificities of family upbringing in the Middle East and European countries. Furthermore, the article clarifies the evaluation of parental authority as “genuine” and “false,” demonstrating that parental personal qualities, example, and intra-family relations are of great importance in gaining this authority. The article concludes by affirming the statement, “Only children raised in a healthy family environment by parents with high moral values and spiritual qualities can take a correct position in society in the future and succeed in becoming exemplary parents themselves.”

Keywords: family, parents, authority, respect, love, upbringing, mutual relationships.

DOI: 10.30546/2709-2488.2025.01.505

To cite this article: Nasibova A. (2025). Parental authority in modern families and its influence on the formation of the child's personality. *Journal of Preschool and Primary Education*, Vol. 250, Issue I, pp. 33-44.

Article history: received – 22.01.2025; accepted – 19.02.2025.

CC BY 4.0. Authors expressly acknowledge the authorship rights of their works and grant the journal the first publication right under the terms of the Creative Commons Attribution License International CC-BY, which allows the published work to be freely distributed to others, provided that the original authors are cited and the work is published in this journal.

MÜASİR AİLƏLƏRDƏ VALİDEYN NÜFUZU VƏ ONUN UŞAQ ŞƏXSİYYƏTİNİN FORMALAŞMASINA TƏSİRİ

Afaq Nəsibova

Bakı Slavyan Universiteti,
Pedaqogika və psixologiya kafedrasının baş müəllimi,
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru
E-mail: afaqnesibova@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0003-1653-8844>

Annotasiya. Məqalədə uşaq şəxsiyyətinin formalaşmasında ailə mühitinin və ailə tərbiyəsinin təsiri vurğulanaraq, qədim türk xalqlarında, İslam dinində və müasir dövrdə ailədə valideyn-övlad münasibətləri və bu münasibətlərin düzgün qurulması əsasında valideyn nüfuzunun formalaşdırılmasından bəhs edilir. Həmçinin, Yaxın Şərqdə və Avropa ölkələrində uşaqların tərbiyəsində valideynin rolu və ailə tərbiyəsinin milli spesifik xüsusiyyətləri ilə bağlı məsələlər müqayisəli formada təhlil olunur. Eyni zamanda, məqalədə valideyn nüfuzunun “həqiqi” və “saxta” olaraq dəyərləndirilməsinə aydınlıq gətirilərək, bu nüfuzun qazanılmasında valideynin şəxsi keyfiyyətlərinin, nümunəsinin və ailədaxili münasibətlərin də böyük əhəmiyyətə malik olduğu göstərilmişdir. Məqalədə qeyd olunmuş, “... yalnız sağlam ailə mühitində, yüksək əxlaqi dəyərlərə və mənəvi keyfiyyətlərə malik olan valideynlər tərəfindən yetişdirilmiş uşaqlar gələcəkdə cəmiyyətdə düzgün mövqə tutaraq, özləri də nümunəvi valideyn olmağa nail olurlar” fikri öz təsdiqini tapmışdır.

Açar sözlər: ailə, valideyn, nüfuz, hörmət, sevgi, tərbiyə, qarşılıqlı münasibətlər.

DOI: 10.30546/2709-2488.2025.01.505

Məqaləyə istinad: Nəsibova A. (2025). Müasir ailələrdə valideyn nüfuzu və onun uşaq şəxsiyyətinin formalaşmasına təsiri. «*Məktəbəqədər və ibtidai təhsil*», № 1 (250), səh. 33-44.

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 22.01.2025; qəbul edilib – 19.02.2025.
CC BY 4.0. Müəlliflər açıq şəkildə öz əsərlərinin müəlliflik hüquqlarını təsdiq edir və jurnala Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) lisenziyası çərçivəsində ilk nəşr hüququnu verirlər. Bu lisenziya, əsərin bu jurnalda yayımlandığı və orijinal müəlliflərə istinad edildiyi halda, onun sərbəst şəkildə digər şəxslər tərəfindən yayılmasına icazə verir.

Giriş / Introduction

Ailə körpənin dünyaya göz açdığı ilk tərbiyə mühiti kimi onun həyatında, böyüyüb boya-başa çatmasında və gələcəkdə layiqli bir şəxsiyyət kimi yetişməsində əvəzsiz rola malikdir. Ailə tərbiyəsinin əsas subyektləri və uşağın ilk tərbiyəçiləri olan valideynlər isə zamanla öz davranışları, şəxsiyyətləri, ailədaxili münasibətləri, rəftarı və ailəni idarəetmə üsulları ilə uşaqlar üçün əsl nümunəyə çevrilirlər.

Bildiyimiz kimi, ailələr müxtəlif olduğu qədər, onların problemləri də müxtəlifdir. Bu problemlər ailə üzvləri arasındakı qarşılıqlı münasibətlərin xarakterindən, ailədə hökm sürən psixoloji mikroiklimdən asılı olaraq müxtəlif cür təzahür edir. Təəssüf ki, ailədaxili problemlər ailədə uşaqların tərbiyəsinə birbaşa təsir göstərir. Məhz bu problemlərin fonunda ailədə valideyn-uşaq münasibətləri formalaşmağa başlayır. Ailə tərbiyəsi valideynlərin ailədə öz rollarını və öhdəliklərini düzgün yerinə yetirmələrindən, bir sözlə, nüfuzlarından da asılıdır. “Uşaq öz valideynlərinə hörmət edərək məsləhətinə və tələblərinə qulaq asırsa, deməli, ailədə valideynin nüfuzu var. Əks təqdirdə isə valideynin nüfuzu ailədə bir o qədər də böyük deyildir. Nüfuz valideynin şəxsi keyfiyyətlərinin və həyat təcrübəsinin yüksək mənasıdır və valideyn təsirinin gücü buna əsaslanır. Ana ideali atanın anaya qayğısı ilə, kişi ideali isə ananın ata nüfuzunu uşaqların gözündə böyütməsi ilə yaranır” [Hüseynzadə, R., 2016].

Nüfuz (avtoritet – yunanca “*autoritas*” (hakimiyyət)) bir şəxsin öz mövqeyi, maddi-mənəvi dəyərləri və həyat təcrübəsinə əsaslanaraq digər bir şəxsə təsir göstərməsi kimi də düşülür. Valideynin nüfuzu isə uşaqların ata-analarına hörmət və məhəbbəti, onların sözünü və məsləhətlərini dinləyərək, istək və tələblərini, həvəslə, etiraz etmədən və şüurlu surətdə yerinə yetirməsi deməkdir.

Ümumiyyətlə, nüfuz heç bir sübut tələb etmir, bu, böyüklərin uşaqlar üzərində üstünlüyü, gücü və dəyəri kimi qəbul edilir. Hər bir valideyn övladlarının gözündə müəyyən nüfuzla malik olmalıdır. Görkəmli pedaqoq A.S.Makarenko valideyn nüfuzundan danışarkən, xüsusilə vurğulayırdı: “Nüfuz və itaət məqsəd ola bilməz. Məqsəd yalnız bir ola bilər: düzgün tərbiyə. Yalnız bu məqsəd uğrunda çalışmaq lazımdır” [Muradxanov, M., 1957]. Makarenkonun fikrincə desək, valideynlər uşaqlarını tərbiyə edərək onlara öz üstünlüklərini göstərməyə, müəyyən vasitələrlə bunu sübut etməyə çalışmamalıdırlar, sadəcə düzgün vətəndaş, şəxsiyyət yetişdirməyə səy göstərməlidirlər. Onların bu tərbiyə prosesində düzgün mövqeyi, zamanla uşağın gözündə nüfuzla çevrilməlidir. Bu məsələ ilə bağlı psixoloq R.Əliyev düzgün olaraq belə qeyd etmişdir: “...tərbiyə edənin özü də bu prosesdə tərbiyə etdiyindən nəyisə öyrənir, özünü təkmilləşdirir, müxtəlif

üsulları sınaqdan keçirir, nəhayət daha səmərəli olanını tapır. Tərbiyə prosesində qarşılıqlı anlaşma, hörmət, əməkdaşlıq və ən əsası, bərabərlik olmalıdır. Əks halda tərəflərdən biri atlı, digəri at rolunu yerinə yetirəcəkdir” [Əliyev, R., 2006]. Tədqiqatçının qeyd etdiyi tərbiyə prosesində “üsul və sınaqlar” birbaşa valideynin ailədəki nüfuzunun mövqeyini təyin edir.

Məhz Makarenko özünün “Valideynlər üçün kitab” adlı nəşrində ailədə valideyn nüfuzunu “həqiqi” və “saxta” olaraq dəyərləndirmiş, “saxta nüfuz”un ayır-ayrılıqda təzyiq, uzaqlıq, lovğalıq, pedantizm, deyingənlik, sevgi, mərhəmət, dostluq, ələalma kimi növlərini ayırd etmişdir.

Çox təəssüf ki, bəzi valideynlər ailədəki mövqelərindən sui-istifadə edərək uşaqlarını özlərinə tabe etmək, söz dinlətmək naminə bir çox vasitələrə əl atırlar. Bu yolla əldə olunan nüfuz isə “saxta nüfuz”, “yalançı nüfuz” adlanır. Yalan əsaslar üzərində qurulan nüfuz daimi ola bilməz. O, yalnız qısa bir müddət, uşaqların məktəbəqədər və kiçik məktəbyaşlı dövründə kömək edir, bir qədər sonra isə hər şeyi dərk edən, həddi-buluğa çatan uşaqlar valideynlərinin bu nüfuzlarını qəbul etmir, əksinə, onlara qarşı çıxırlar.

Tədqiqat metodu: Tədqiqatın gedişatında problemlə bağlı müxtəlif mənbələrin təhlili, mövzunu elmi cəhətdən əsaslandırmaq və mövcud vəziyyəti tarixi və etnik aspektlərdən müqayisə edərək problemin həlli istiqamətində bir sıra tövsiyələr irəli sürülmüşdür. Beləliklə, qeyd olunanları həyata keçirtmək məqsədilə tarixi-müqayisəli metod, nəzəri təhlil və ümumiləşdirmə metodlarından istifadə olunmuşdur.

Əsas hissə / Main part

Psixopedaqoji mənbələrdə nüfuz həm də valideynlərin uşaqlarına pedaqoji təsiri kimi qiymətləndirilir. Lakin xüsusilə vurğulamaq lazımdır ki, təsir dedikdə hədə-qorxu, cəzalandırma, şiddət nəzərdə tutulmur. Valideynlər ailədəki nüfuzlarını ailə üzvlərinə qayğısı, sevgisi, maddi və mənəvi dəstəyi ilə qazanmalıdırlar. Belə şüurlu münasibətlərin, qarşılıqlı sevgi və hörmətin əsasında qurulan nüfuz getdikcə möhkəmlənir və ailədə uşaqların şəxsiyyət kimi formalaşmasına da müsbət təsir göstərir. “Əgər böyüklər uşaqlarla sıx yaxınlaşsaydılar, öz sevgilərini onlara göstərsəydilər, onların atdıqları bütün yeni addımlarda yaxından iştirak etsəydilər, hətta bəzən özləri də uşaqlara bənzəsəydilər, bu yolla uşaqların məhəbbətini və etibarını qazana bilər və onları xoşbəxtliyə doğru aparardılar. Onda onların uşaqları könüllü surətdə öz valideynlərinin və müəllimlərinin avtoritetinə hörmət edərdi və onları sevdirdilər” [Uayt, Y.Q., 2019].

A.S.Makarenkonun fikrincə, nüfuz valideynlərin uşaqlara münasibətindən, yanaşmasından asılı olmayaraq məhz onların özlərində olmalıdır. Yəni, nüfuz

həmişə valideynlərin davranışlarından qaynaqlanır. Əgər valideyn özü şüurlu, əxlaqlı, namuslu, övladlarına nümunə olacaq dolğun həyat sürürsə, onların tərbiyəsinə məsuliyyət hissi ilə yanaşırsa, sözsüz ki, həmin valideyn övladlarının gözündə həqiqi nüfuza malik olacaqdır.

Müasir dövrdə bu sahədə aparılan araşdırmaları təhlil edərkən valideyn nüfuzunun üç əsas məqama əsaslandığını görmək mümkündür:

- **Valideynlər özləri övladlarının tərbiyəsində səlahiyyətli şəxslər olduqlarını bilməli və bu məsuliyyəti dərk etməlidirlər.** Belə ki, onlar uşaqları ilə heç bir vəcdlə mübahisə etməməli, buna səbəb ola biləcək konfliktli situasiyalardan çəkinməlidirlər. Valideynlər övladlarından inciməməli, öz yaş və mövqelərinə uyğun formada hərəkət etməlidirlər. Bu, onların nüfuzunun qorunması istiqamətində atılmış məqsədyönlü bir addım olmalıdır.
- **Valideynlər uşaqların ehtiyaclarını nəzərə alaraq onları başa düşməyə çalışmalıdırlar.** Belə ki, uşaqlara nəyin daha vacib olduğunu çox gözəl bilən valideyn onlara “mən bunu belə istəyirəm” əvəzinə, “biz bunu belə etməliyik, çünki bu, bizim üçün daha vacibdir” deyərsə, daha doğru olar. Uşaqları anlamağın və onların istəklərinə hörmətlə yanaşmağın ən yaxşı yolu valideynin özünün uşaqılıq illərindəki arzu və istəklərini xatırlaması, ya da oxşar vəziyyətdə özünü böyüklər kimi təsəvvür etməsidir.
- **Valideynlər övladını bütün mənfi və müsbət cəhətləri ilə bərabər, olduğu kimi qəbul etməyə çalışmalıdırlar.** Çünki istənilən halda uşaqlar valideynlərini ideal olmadıqları halda belə, sadəcə valideynləri olduqları üçün sevir, eyni zamanda da onlardan sevgi və qayğı gözləyirlər. Bu səbəbdən də valideynlər övladlarının müəyyən davranışlarına iradlarını bildirsələr belə, onları sevdiklərini, onlara güvəndiklərini və düzələcəklərinə inandıqlarını bildirməlidirlər. Bu, uşaqların gözündə valideynin nüfuzunu bir daha artıraraq, onların inamını doğrultmaq istəyini formalaşdırır. Hər bir xalqın özünə xas adət-ənənələri, tərbiyə üsulları olduğu kimi, ailədə valideynin nüfuzuna yanaşma da müxtəlifdir. Əgər biz nüfuz məsələsini dini və kontingent aspektindən təhlil etsək, görürük ki, İslam dinində və həmçinin Şərq ölkələrində ailədaxili valideyn-övlad münasibətləri, o cümlədən valideynin nüfuzu Qərb ölkələrində olduğundan fərqlidir. Məsələn, islam dininin müqəddəs kitabı olan “Qurani-Kərim”də övladın valideynə münasibətini, valideynin övladının gözündə nüfuzunu bu kəlamlarla müəyyən edə bilərik: “Ataya ibadət – Allaha ibadətdir. Atanın üzünə ağ olmaq – Allahın üzünə ağ olmaqdır. Behişt anaların ayaqları altındadır” [Məhəmməd Peyğəmbər(s): 40 sual-cavab. Kəlamlar., 2012]. Yuxarıda təqdim olunan nümunələrdən bir daha aydın olur ki, islamda valideynə yanaşma, övladın öz valideynlərinə münasibəti tanrıya münasibətə, ona sitayişə bənzəyir.

Azərbaycan ailələrində hər bir valideyn övladlarının tərbiyəsinə böyük həssaslıqla yanaşaraq, hansı yaşda olmasından asılı olmayaraq onlara qayğı və dəstəyini əsirgəmir. Hətta övladları ailə qurub valideyn olduqdan sonra belə bu dəstək davam edir. Bu səbəbdən də mütəxəssislər qeyd edirlər ki, Azərbaycan ailələrində uşaqların tərbiyəsində ən çox diqqət edilən məqam valideyn-övlad münasibətlərində ailə bağlarının, valideynə bağlılıq hissənin qorunması məsələsidir. Bu da, öz növbəsində, ata və ananın ailədəki yüksək nüfuzundan xəbər verir. Avropa ailələrinə nəzər saldıqda bizim dəyər hesab etdiyimiz bu xüsusiyyətlərin onlarda olmadığını görürük. Məsələn, bir çox Avropa ölkələrində valideynlər yaşlanıb əldən düşdükdə, onların qocalar evinə verilməsi normal hal kimi qəbul olunur. Bu, həmin ölkələrin Azərbaycan ailələrindən fərqli olaraq özünəməxsus ailə tərbiyəsindən, həmçinin ailədə valideynə münasibətindən qaynaqlanır. Çünki Avropa dövlətlərində bizdən fərqli olaraq uşaqların sərbəst, müstəqil böyüməsinə daha çox üstünlük verilir. Bu ölkələrdə artıq 18 yaşına çatmış gənclər ata ocağını tərk edərək müstəqil yaşadıqları üçün onlarda valideynlərə bağlılıq olmur.

Azərbaycan ailələrində valideyn-övlad münasibətlərində olan bu bağlılığın yüksək həddə çatması da düzgün hal kimi qəbul olunmamalıdır. Çünki bu bağlılığın həddən ziyadə çox olması, həmin ailələrdə böyüyən uşaqların gələcək müstəqil fəaliyyət və münasibətlərinə mənfi təsir göstərəcəkdir. Belə olan halda övladının hər işinə qarışan, onu daim izləyən, nəzarət altında saxlamağa çalışan valideyn istəmədən belə olsa, övladının cəmiyyətdəki sosial münasibətlərinə və onun şəxsiyyət kimi formalaşmasına, müstəqil qərarlar qəbul etməsinə, onda məsuliyyət hissənin yaranmasına maneçilik törətmiş olacaqdır. Daim valideynin onun yerinə qərarlar qəbul etməsinə, onun problemlərini və rastlaşdığı çətinlikləri aradan qaldırmasına alışan bu günün uşaqları, gələcəyinsə gəncləri və ailə başçıları onların yoxluğunda necə davranacaqlarını bilmirlər, məsuliyyət daşımaqdan qaçırırlar. Belə hallar müasir dövrdə bir çox ailələrin dağılmasına qədər gətirib çıxarır.

Ümumiyyətlə, qədim türk xalqlarının tərbiyə məsələsinə xüsusi və özünəməxsus yanaşması olmuşdur. Görkəmli türk əsilli tədqiqatçı Ziya Göyölp yazırdı: “Əgər qədim yunanlar estetikada, romalılar hüquqda, israil və ərəblər dində, fransızlar ədəbiyyatda, anqlosaksonlar iqtisadiyyatda, almanlar musiqi və metafizikada birinci olmuşlarsa, türklər əxlaqda birincilik qazanmışlar” [Ziya Göyölp., 2024]. Z. Göyölpin fikrinə istinadən deyə bilərik ki, bütün dünya türklərinin ortaq xüsusiyyəti ailə tərbiyəsində əxlaqi dəyərlərə üstünlük verməsidir. Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, türk tayfalarının fikrincə, əxlaqi dəyərlər tərbiyə prosesində aşılandığı kimi, valideynlərdən irsi yolla onların övladlarına da ötürülür. Yəni, burada valideynlərin əsil-nəcəbəti də çox önəmlidir. Bununla belə ailədə ata və ana əsas tərbiyə nümunəsi hesab olunmuşlar.

Belə bir deyim var: “Uşaqlarımızı tərbiyə etməyə çalışmayın, onsuz da sizə oxşayacaqlar, özünüzü tərbiyə edin...”. Burada bir Azərbaycan atalar sözü də yada düşür: “Uşaq evin aynasıdır, nə görürsə, onu da əks etdirir”, yaxud da “Kitabi - Dədə Qorqud” eposunda deyildiyi kimi “Qız anadan görməyincə öyüd almaz, oğul atadan görməyincə süfrə yaymaz...” [Kitabi-Dədə Qorqud., 1999]. Yəni uşaqların tərbiyəsində düzgün valideyn nümunəsi çox önəmlidir. Gələcəkdə mənəvi cəhətdən düzgün, əxlaqlı övlad yetişdirmək istəyən hər bir valideyn, ilk növbədə, özü mənəvi paklığa və yüksək əxlaqi keyfiyyətlərə malik olmalıdır. “Hər şeydən əvvəl kişi ailə rəisliyini layiqincə yerinə yetirməli, həyat yoldaşı ilə anlayışla davranmalı, uşaqlarının gözündə əsl ata obrazı yaratmalıdır” [Hüseynzadə, R., 2016].

Övladına düzgün tərbiyə vermək, ailədə həqiqi nüfuzla malik olmaq istəyən valideynlər ilk olaraq, davranışlarına diqqət etməli, məsuliyyətini anlamalı, tələbləri ilə hərəkətləri arasında uyğunluq yaratmalıdırlar. Belə olan halda daim valideynlərini təqlid edən uşaq onların davranışlarından nümunə götürür, tələb və istəklərinə riayət edirlər.

Məlumdur ki, türk xalqlarında oğlanların tərbiyə olunmasında ata, qızların tərbiyə olunmasında isə ana önəmli rol oynayır. Türk ailə dəyərlərinə əsasən, ailənin bir süfrə ətrafına toplanması və ailə başçısına – ataya hörmət əlaməti olaraq o gəlmədən süfrəyə əl uzadılmaması çox önəmli bir ənənə kimi qəbul olunur.

Valideynlərin ailədəki nüfuzuna onların yaxınlarının və ətrafdakı insanların həmin şəxslərə münasibəti də əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir. Əgər valideyn qohum-əqrəba, dost-tanış arasında müsbət əxlaqlı, vicdanlı, nümunəvi şəxs kimi tanınır və buna müvafiq olaraq hörmət görürsə, bu da onun ailədəki nüfuzuna təsir göstərərək, onun ailə üzvləri qarşısındakı nüfuzunu daha da möhkəmləndirəcəkdir.

Ailədə valideynlər arasında nüfuzun qorunması uşağın əqli, psixi, əxlaqi tərbiyəsində son dərəcə önəmli faktordur. Uşağın valideynlərinə münasibətində onların qarşılıqlı duyğularının, davranışlarının təsiri böyükdür. Yəni, ailədə ata və ana bir-birinə qarşılıqlı hörmət, qayğı və sevgi ilə yanaşarlarsa, mütləq uşaqların da onlara münasibəti eynilə belə olacaqdır.

Ailədə valideyn-övlad arasında hökm sürən sevgi, hörmət, diqqət, qayğı, psixoloji uyğunluq, emosional rifah, əmin-amanlıq valideyn nüfuzunun formalaşmasına təkan verir. Əgər valideynlərin müxtəlif səbəbdən münasibətləri pozulubsa, ailədə daim övladların gözü qarşısında qarşılıqlı məzəmmətlər, mübahisələr baş verirsə, belə bir ailədə valideyn nüfuzundan söhbət belə gedə bilməz.

Müasir dövrdə bəzi yeni qurulmuş ailələrdə alışıb olduğumuz “kişi ailə başçısıdır” fikrinə zidd olan münasibətlər də müşahidə olunur. Əksər hallarda, bu münasibətlər ailədə qadının məvacibi çox olduqda onun hegemonluğu, liderlik

etmək istəyi ilə yaranır. Belə olan halda ailədə balans pozulur, cütlüklər arasında münasibət psixoloji təzyiqlə çevrilir və bu da atanın nüfuzdan düşməsinə və ya nüfuzunu tamamilən itirməsinə gətirib çıxarır.

Ailədə hökm sürən qarşılıqlı sevgi və hörmət valideyn nüfuzunun formalaşmasına kömək edən yeganə şərt deyil. Ailədə emosional və əxlaqi münasibətlərin formalaşmasında ata və ananın şəxsi keyfiyyətlərinin, onların ailə-məişət məsələlərinə münasibətinin, uşaqlarla bağlı qərarların verilməsində həmrəyliyin, bir-birinə maddi və mənəvi dəstəyinin təsiri olduqca böyükdür.

Əgər ata və ya ananın nüfuzu yoxdursa, uşaqlara sevgi kimi güclü bir hissə belə öz tərbiyəvi təsir gücünü itirmiş olur. Uşağın valideynin nüfuzunu qəbul etməməsi isə, onun tələblərini yerinə yetirməkdən boyun qaçırmasına səbəb olur. Beləliklə də, valideyn və uşaq arasında açıq və ya gizli mübarizə başlayır ki, bu da zamanla valideynin öz mövqeyindən əl çəkməsinə gətirib çıxarır. Belə ailələrdə qaydaları uşaqlar diqtə edir, tələbləri onlar irəli sürürlər. Digər bir qrup ailələrdə isə itirilmiş nüfuzunu bərpa etməyə çalışan valideyn gücə və fiziki şiddətə əl atmalı olur. Bu isə uşaqlarda daxili eho və valideynin haqsız saydıqları davranışlarına qarşı nifrət hissi formalaşdırır.

Valideyn nüfuzuna təsir edən əsas komponentlər aşağıdakılardır:

Söz. Valideyn başqaları haqqında layiqli olmadığı sözləri söyləməməli, ədalət-siz bir yanaşma göstərməməlidir. Güclü müşahidə qabiliyyətinə malik olan uşaq valideynin haqsız olduğunu anladığı anda ona hörməti azalacaqdır.

Davranış. Valideynin davranışı sözləri ilə vəhdət təşkil etməlidir. Övladından böyüklərə hörmətlə davranmasını tələb edən valideyn mütləq ki, özü də böyüklərə qarşı nəzakətli olmalıdır. Əks halda, həmin valideyn uşağın gözündə düzgün olmayan davranış nümunəsi sərgiləmiş olur.

Qarşılıqlı münasibətlər. Sağlam ailədaxili münasibətlər modeli uşaqların əqli, psixi, emosional inkişafında olduqca vacib amildir. Valideynlərin ailədə qarşılıqlı münasibəti yetkin yaş dövründə uşaqların davranışının əsas nümunəsinə çevrilir. Buna görə ailədə sağlam, qarşılıqlı hörmətə əsaslanan münasibətin qurulması, valideyn nüfuzunun möhkəmlənməsinə gətirib çıxarır.

Valideynin tərbiyəçi-müəllimlərə olan münasibəti. Unutmaq olmaz ki, tərbiyəçi-müəllimlər uşaqların müəyyən yaş dövrlərində valideynlərindən sonra hörmət bəslədikləri böyüklərdir. Övlad yanında nüfuzunun möhkəmlənməsi üçün valideynlər tərbiyəçi-müəllimlərə hörmətlə yanaşmalıdırlar.

Əməyə münasibət. Övladında ev işlərinə, ümumiyyətlə, fiziki və əqli əməyə düzgün münasibət formalaşdırmaq istəyənlər hər bir valideyn özü bu işlərdə maraqlı tərəf olmalıdır. Belə ki, ata və anasını nümunə götürən uşaq onların əməksevərliyini görsə, özü də bu sahədə fəallıq göstərəcəkdir.

Valideyn nüfuzuna təsir göstərən şərtlər sırasında valideynlər tərəfindən ve-

.....
rilən vədlərin yerinə yetirilməsi amilini də vurğulamaq olar. Əgər valideyn övladına vəd veribsə, onu zamanında yerinə yetirməyi bacarmalıdır. Bu səbəbdən də valideyn övladını istər motivasiya etmək, istərsə də hər hansı bir nailiyyətinə görə mükafatlandırmaq istəyirsə, o zaman maddi və mənəvi öhdəsindən gələ biləcəkləri vədləri verməlidir. Əks halda, yerinə yetirilməyən vədlər valideyni uşaq qarşısında yalançı vəziyyətə salaraq nüfuzunu sarsıtmış olur. Onlardan asılı olmayan səbəblərdən verilmiş vədlərin yerinə yetirilməsi gecikirsə və ya ümumiyyətlə, təxirə salınırsa, o zaman valideyn övladına onun anlaya biləcəyi üsulla bunun səbəbini izah etməlidir. Bu, valideynə qarşı uşaqda yaranmış inamsızlığın aradan qalxmasına kömək olur.

“Nüfuzu qazanmağın mühüm yollarından biri də valideynin öz uşaqlarının həyatını, maraq və meylini, bacarıq və qabiliyyətini yaxşı bilməsidir” [Axundov, S., və Həsənov, A., 1991]. Valideyn övladının onu əhatə edən insanlarla davranış və münasibətlərini öyrənməlidir. Bu isə valideynin uşağa vaxt ayırması, onunla zaman keçirməsi yolu ilə mümkün ola bilər. Ailə üzvləri ilə bərabər asudə vaxtın səmərəli keçirilməsi, heç şübhəsiz ki, valideyn nüfuzunun möhkəmlənməsinə təkan verən amillərdəndir.

Psixoloqların gəldiyi qənaətə görə, ailənin yaşlı üzvləri və valideynlərin uşaqlarla ünsiyyəti onların mənəvi tələbatı olduğunu və bu ünsiyyətin onların həyatında önəmini anladıkları zaman valideynlər öz məqsədlərinə çatırlar. Belə şəraitdə böyüyən uşaq böyüklərin tərbiyəvi təsirinə meyilli olur və onlarla ünsiyyətə can atırlar. Çünki bu zaman uşaqlar özlərini ailənin bərabərhüquqlu üzvü kimi görür və dəyərli olduqlarını hiss edirlər.

Valideynlərin uşaqlara qarşı səmimi və qayğıkeş münasibəti, onların nailiyyətlərini dəyərləndirməsi və yeri gəldikcə rəğbətləndirməsi uşaqlarda özünəinam hissi formalaşdırır. Beləliklə də, valideynləri tərəfindən sevilən, dəyər və hörmət görən uşaq, buna cavab olaraq onların tələb və istəklərinə də hörmətlə yanaşır. Ailədə bu cür qurulmuş qarşılıqlı münasibətlər, öz növbəsində, valideynin uşaq gözündə həqiqi, sarsılmaz nüfuz qazanmasına gətirib çıxarır.

Makarenko yazırdı: “Valideynin nüfuzu üçün əsas bünövrə yalnız uşaqların həyatı və işi, vətəndaşlıq siması, davranışı ola bilər. Ailə böyük və məsuliyyətli bir işdir, valideynlər bu işə rəhbərlik edirlər... Valideynlər bu işi namusla, idrakla görürlərsə, onlar öz qarşılarında böyük və gözəl məqsədlər qoyurlarsa, öz əməlləri və hərəkətləri haqqında özlərinə həmişə hesabat verirlərsə, bu o deməkdir ki, onların valideynlik nüfuzları da vardır və heç bir başqa əsaslar axtarmaq, xüsusən heç bir süni nüfuz fikirləşib tapmaq lazım deyildir” [Makarenko, A.S., 1988]. Çünki süni əsaslar üzərində qurulmuş, hədə-qorxu, təzyiq və şiddət yolu ilə əldə olunmuş nüfuz çox az bir müddət təsir göstərə bilər, onunla yalnız uşağın qısa müddət ata və anaya tabe olmasına, onun sözünə qulaq asmasına nail olmaq olar.

Nəticə / Conclusion

Beləliklə, uşaq şəxsiyyətinin formalaşmasına valideyn nüfuzunun təsiri ilə bağlı söylənən fikirləri təhlil edərək bu təsirin nəticəsini ümumiləşdirilmiş formada aşağıdakı kimi təsvir edə bilərik:

Avtoritar idarəetmədə uşaqların özlərinə qeyd-şərtsiz tabe olmasını, əmr və göstərişlərini “mən necə deyirəmsə, elə də olmalıdır” fikrinə əsasən, yerinə yetirilməsini tələb edən böyüklər uşaqlara heç bir sərbəstlik vermir, onların hiss və seçimlərinə hörmətlə yanaşmır, fikir bildirmək imkanı yaratmırlar. Nəticədə, belə ailələrdən asılı, öz şəxsi fikri olmayan, çox vaxt aqressiv insanlar çıxır. Bu tip ailələrdə böyüyən uşaqlar gələcəkdə şəxsi münasibətlərini qura bilmir, cəmiyyətdə mövqe tutmaqda çətinlik çəkir, nadir hallarda təşəbbüskarlıq göstərərək işdə uğur qazanır və ya əksinə, sərt, ancaq öz karyeralarını düşünən birinə çevrilirlər.

Hiperqəyyumluq əsasında idarəetmənin olduğu ailələrdə avtoritardan fərqli olaraq sərtlik və idarəetmə daha çox qayğı kimi təqdim olunur. Bu zaman təkca azyaşlılar deyil, eyni zamanda böyük yaşlı ailə üzvləri də daim “Yemək yemisənmi? İsti geyinmisənmi?” kimi suallarla sıxışdırılır. Belə valideynlər həddindən artıq qaygıları ilə uşaqlarını “boğur”, onları həmişə nəzarətdə saxlamağa çalışaraq, hər bir qərarlarına “biz sənin yaxşılığını düşünürük” adı altında müdaxilə edirlər. Təbii ki, belə olan halda, hiperqayğı altında böyüyən uşaqlar hər zaman asılı, həyatda xüsusi məqsədləri olmayan, özlərindən əmin olmayan və ya əksinə, özünə inamı şişirdilmiş infantil fərdlərə çevrilir, həmçinin artıq yetkinlikdə olduqca aqressiv və üsyankar biri olurlar. Amma istənilən halda uşaq üzərində öz nüfuzunu sübut etməyə çalışan valideyn istəmədən də olsa, həm avtoritar, həm də hiperqəyyumluq üslubunda övladına psixoloji travma yaşadaraq, gələcəkdə onun istər karyera, istərsə də şəxsi münasibətlərinin qurulması ilə bağlı problemlə rastlaşmasının səbəbkarına çevriləcəkdir.

Demokratik idarəetmə formasının hakim olduğu ailələrdə valideynlər yüksək nüfuza və hörmətə malikdirlər, çünki onlar övladlarına müəyyən dərəcədə azadlıq versələr belə, uşaqlar həmişə nəyin “olar” və nəyin “olmaz” olduğunu çox gözəl anlayırlar. Bu tip ailələrdə uşaqlar öz fikir və istəklərini bildirməkdə müəyyən dərəcədə müstəqil olsalar belə, istənilən vaxt fiziki və ya mənəvi kömək üçün valideynlərinə müraciət edə bilirlər. Uşaqlar əmindirlər ki, ehtiyacları, fikirləri, istəkləri valideynləri tərəfindən eşidiləcək. Eyni zamanda, uşaqlardan da müəyyən vəzifələri yerinə yetirmək və qaydalara riayət etmək tələb olunur. Bir qayda olaraq, belə ailələrdə münaqişələr az olur və hətta problemli sayılan yeni-yetməlik dövrü belə heç bir xüsusi çətinlik olmadan keçilir. Müasir valideynin prototipi sayılan belə bir valideynlik modelini yaratmaq çoxları üçün çətin olsa

da, övladının gözündə həqiqi nüfuz və sevgi qazanmaq istəyən hər bir valideyn bu yanaşmanı seçməlidir.

Məqalənin aktuallığı. Apardığımız araşdırmadan da aydın olduğu kimi müasir ailələrdə uşaqların tərbiyəsinin düzgün istiqamətdə və məqsədyönlü şəkildə həyata keçirilməsi valideynlərin ailədə öz rollarını və öhdəliklərini necə yerinə yetirmələrindən, bir sözlə, onların uşaqların gözündə qazandıqları nüfuzlarından asılıdır. Məhz bu səbəbdən də ailədə valideynlərarası, həm də valideyn-övlad münasibətlərinin qurulmasında valideynlərin düzgün nüfuzu rəhbər tutması və ona müvafiq formada ailədaxili münasibətləri idarəetməsi çox önəmlidir. Çünki hər zaman valideynlərini özlərinə ideal seçən və onlardan nümunə götürən bu günün uşaqları, gələcəyin isə ailə başçıları və valideynləri özləri də şüuraltı formada öz şəxsi ailələrində adətən (P.Monronun psixoloji konsepsiyasına əsasən) valideynlərini yamsılayaraq, onların tərbiyə üsulları və nüfuzlarını təkrarlayırlar. Gələcək nəsillərin düzgün təməllər üzərində, heç bir psixoloji travma almadan yetişdirilməsi, bu günkü ailələrdə uşaqların sevgi, qayğı və qarşılıqlı hörmətin hökm sürdüyü sağlam ailə mühitində böyüməsindən asılıdır. Məqalədə bu cür aktual problemin araşdırılmasına geniş yer verilmişdir.

Məqalənin elmi yeniliyi. Məqalədə ailədə valideyn nüfuzunun həqiqi və saxta növləri müqayisəli şəkildə təhlil olunaraq, nüfuzun qazanılmasında valideynin şəxsi keyfiyyətlərinin, nümunəsinin və ailədaxili münasibətlərin də böyük əhəmiyyətə malik olduğu göstərilmiş, yalnız sağlam ailə mühitində, yüksək əxlaqi və mənəvi keyfiyyətlərə malik olan valideynlər tərəfindən yetişdirilmiş uşaqların gələcəkdə cəmiyyətimiz, millətimiz və xalqımız üçün yararlı bir vətəndaş olacağı qeyd olunmuşdur.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti. Məqalədə təhlil olunmuş problemlər gənc valideynlərə uşaqların tərbiyə olunmasında, eyni zamanda pedaqoji ixtisaslar üzrə təhsil alan tələbələrin “Ailə pedaqogikası” fənni üzrə seminar məşğələlərinə hazırlaşmalarında və sərbəst işlərin yazılmasında praktik əhəmiyyətə malikdir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat / References

1. Axundov, S., Həsənov, A. (1991). Ailədə uşaqların əxlaq tərbiyəsi. Bakı, “Maarif”, 280 s.
2. Əliyev, R.İ. (2006). Tərbiyə psixologiyası. Bakı, “Nurlan”, 200 s.
3. Hüseynzadə, R.L. (2016). Ailə pedaqogikası. Bakı, ADPU, 440 s.
4. Kitabı-Dədə Qorqud. (1999). Bakı, “Elm” nəşriyyatı, 170 s.
5. Makarenko, A.S. (1988). Valideynlər üçün kitab. Tərt. Edən Ə.Ağayev. Bakı, “Maarif”, 410 s.

6. Məhəmməd Peyğəmbər (s). (2012). 40 sual-cavab: Kəlamlar Tərt. edən və çapa hazırlayan S. Kərimli, red. T. Əlibəyli. Bakı, Qanun Nəşriyyatı, 117 s.
7. Muradxanov, M.A. (1957). S.Makarenko uşaqların ailə tərbiyəsi haqqında. Bakı, 56 s.
8. Uayt, Y.Q. (2019). Xoşbəxt ailənin sirləri. 142 s.
9. Ziya Göyalp. (2024). Türkçülüyn əsasları. Bakı, “Mayak”, 175 s.
10. <https://www.zerdab.com/?p=9469>